

לתוך היורה הגדולה והרותחת של הכרך, חלק גדול מהבריאה והרענן שלהם, יחד עם הסיגים והפסולת, נשפך החוצה, וחלק עוד יותר גדול ממנו מתעכל ומתבשל בצורת-הרעיונות, האידיאות והמושגים המופיעים חדשים לבקרים ברחוב היהודי, ושבהם מתפרנסת האינטליגנציה שלנו, המחפשת, הנלחמת והרעבה תמיד לאמתות חדשות.

אולם בשנים האחרונות התחילו מזדעזעים השמרים תחת יין היהדות המזדקך בעיירה... התחילה תסיסה, שעדיין לא נגמרה, אבל הולכת ומתקרבת לידי גמר... הכניסה המרובה של הרעיונות והאידיאות החדשים מן החוץ לתוך העיירה, והיציאה המרובה של אנשים מן העירה אל החוץ, גרמו שהרבה ערכין נשתנו בה, הרבה צנורות של פרנסה ושל חי-רוח נסתתמו, שהיין הצלול נתבלבל, נדלח, היסודות המוצקים, שעליהם היו בנויים החיים הפנימיים של הקהלות התחילו מתרועעים, ומתחת לשכבת הקרקע התחילו תוססים כחות וְלִקְנִיִּים ברעש צפון ואטום מפיל חתיתו, כיום פקודה הממשמש ובא...

הנה איך מצא אחד מגבורי מר בן-ציון את העירה בשוכו אליה, אחרי ארבע חמש שנים, שגר בעיר גדולה:

„הכל נתקטן, נתחלל, נתרוקן ונסתאב, בני העיר נוורו זה מזה, נתפרדה חברתם, אין ענין, אין רגש מאחד, אין מרכז שונהרו אליו כל הלבבות ויתאחדו בו, אין מאור שיצהיל את החיים האפלים וירומם את הרוח לשעה אחת, לפחות. כל אחד שבוע ומפרכם רק בדאגתו, דאגת פרנסה, המיבשת את מוחו ולבו, דאגה זו נתרבקה בהם כפרזיט ומיצצת מהם כל רגש של חיים ונחת, כל חפץ ושאיפה חברותית וצבורית, כל תשוקה ואהבה למשא-נפש שהוא יותר נעלה, יותר נאה, יותר נאצל מן הדרישות והיסורים של חול, עניות, קבצנות נמכרה וקמצנות ברגשי אנוש ומשאלותיו, עם-אמצות גסה, חמירות שפלה עם שפלות-ידיים מכלימה, כל אחד חי רק באיגואיזם חסר-אונים שלו וצמא לפרוטה, לפרוטה ולזון... וירידה מוסרית זו ניכרת בחיי בתי-אבות ובבתי-בנות ובבתי-מדרשות— בכל מקום, וביחוד בימי שבת ומועדי יום שבתון— ומכיון ששבתה הפרנסה, מניע יחידי זה שבחיהם של אלו— והנך רואה עד כמה נתרדללה, נתכמשה ונתרוקנה נשמתה של אומה זו? ונוי ונוי ונוי *.”

כשאתה קורא את התמונה הקודרת הזאת אי אפשר שלא תעלה על לבך מחשבה על אודות הכרך, אי אפשר שלא תשאל את עצמך: אם נסתם האסם בעירה, במה יחיה הכרך שלנו? האם לא תחלה היהדות הכרכית מחלת הצנפיה בגלל חסר זרמי-דם חדשים? על שאלה זו אמנם אין צורך לבקש מענה אצל מר בן-ציון, מר בן-ציון גם אינו מציג את השאלה הזאת, הוא רק מספר על האנשים, על חייהם, על פרנסותיהם ועל פגיעהם הרעים, והפרובלימה הזאת, בכל עוקצה הצורב, צפה מאליה לפנינו ונוגשת בנו ותובעת מענה, והמענה... אולם אין זה שייך כבר לעניינינו.

שייכים הם לעניינינו רק החיים בעיירה, כפי שראה אותם וכפי שספר על אודותם מר בן-ציון, והם נוראים, כשם שנוראים הם היו הכושים על שדמות-המשעים באפריקה, זאת אומרת: יגיעה מפרכת גוף תחת שבט נוגש, תחת מוראה של יד נכריה— ואכזריות בלי דעת מה טעם יש בעבודה הזאת, בלי הבין למה היר המכה בלי רחמים, בלי תקוה ליהנות מפרי העבודה הזאת, בלי תוחלת להחליץ מן המצר... סליחה, רבותי! מצד אחד אין המשל מדויק ביותר, אימת-המצב אמנם אחת היא גם פה גם שם, ואולי פה, בעירה, היא גדולה עוד פי שבע מאשר שם, אולם מתפלא ומשתומם עומד המסתכל מן הצד לפני יהודי שבשבת או דבשבתא: בתוך החשכה, הדלות והשפלות שהיהודי הזה שרוי בהן, בתוך הראגות הכלתי-פוסקות ליום מכה, הצורבות את המה יותר משמש האקוואטור חורכת את גבו של הכושי, בתוך אותה התליה העולמית ברצון היר הזרה והנכריה המורמה עליך, בתוך כל אלה אין בלבו של יהודי דבשבתא שנאה אל החיים, אינו מוציא עליהם לעז, הוא נזהר בכ"ו שלא לפתוח חלילה פה לשטן ולא לחטוא בשפתיו; הוא נכנע לגורל, ונאחז בחתיכת חייו העלובה בכל רמ"ח אבריו בכל חום נשמתו, הרי זה לדידו מעין

(* „מעבר לחיים“, דף 171.

א. א. קבק.

הַעֲיִירָה

ביצירותיו של ש. בן ציון.

(כתבי ש. בן-ציון (ערוכים ומוגהים מחדש ע"י המחבר) כרך א' וב', יפו, התרע"ד)

רשימה של בקרת.

מן העירה בא הסופר העברי אל הכרך, וכל ימיו נפשו שבויה בקסמי העירה, רעש הכרך, שריקות הפבריקות והלמות בתי-החרשת אינן יכולות לפזר מעל עיניו את קורי החלום, להעירו מקסמיו, נכרי וחולם פוסע המספר העברי במתינות, בישוב-הרעת בצדי-הדרך, בתוך המהומה והמבוכה של העיר הגדולה, על פניו חולפים חיי הכרך בטימפו הפזיז שלהם, מסביבו בהילה, הזדרזות וצמאון נורא לרשמים חדשים, מעל לראשו שמים נמלחים בעשן הפבריקות, שורקים הקטרים, רועשים הטראמבאים, טסים האבטומובולים, והוא, המספר העברי, שומר בנפשו את חלום שמי-העיירה הרחבים, את דממת סימטותיה בצהרים, את מנוחת לילותיה, את המתינות והאטיות שבחיה... יש שהוא מתעכב על טפוסים, נפשות שצמחו וגדלו על מרצפת הרחוב של הכרך, אבל את הכרך עצמו אינו רואה ואת חייו אינו חי, ואף על פי כן קשה גם לאמר שספרותנו היא ספרות העירה, מספרינו כותבים את „ציוריהם“ ו„רשימותיהם“ מתוך חוג האידיאות, ההרגשות והפרכוסים הנפשיים של העירה, אבל כל הציורים והרשימות הללו אינן מצטרפות אצל המספר לתמונה אחת רחבה, שממנה נוכד ללמוד לדעת את העירה, כפי שהיא מוארה באספקלריה שלו, רק שנים הם בין מספרינו שטפלו בעירה כמות שהיא, בכל היקף חייה, אורותיה וצלליה, שמחותיה וראגותיה, פגיעה ושאלותיה, אלה הם מנדלי מו"ס ומר ש. בן-ציון תלמידו.

אמנם גם אצל מר ש. בן-ציון אין אנו מוצאים „כדים רחבים“, כלשון הציירים, אף הוא כתב „תמונות“ ו„ציורים“, אולם אחרי שאסף אותם לקובץ מיוחד, ונתן לנו את היכולת לקרוא אותם בזה אחר זה, אנו מוצאים שאין הספורים הבודדים האלה אלא יצירה אחת שלמה וגדולה, זאת היא פואימה רחבה של העירה בכל היקפה, בשני הספרים היפים המונחים לפנינו מתגוללים כמו מגילה חיי העירה היהודית שלנו בתור פרובלימה גדולה של החיים היהודים ברוסיה, בכלל.

כן, בתור פרובלימה, ואולי בתור אחת הפרובלימות היותר קשות, היותר מעציבות של זמננו.

כשם שהאורגאניסמוס הסוציאלי בכרכים, בכלל, מתפרנס על חשבון זרמי-הדם החדשים השוטפים ובאים לתוכו מן הכפרים ומן השדות, שמסביב, כך האורגאניסמוס היהודי-תרבותי שלנו בכרך ניוון מורמי-הדם החדשים שמשפיעה עליו העירה, כיון משובח זה, שמזדקך ומשתפר כשהוא קופא על שמריו, כך נשתמרה היהדות בקפאון חיי העירה, למאות למאות יוצאים בחוריה ובתולותיה אל הערים הגדולות לבקש נתיבות חייהם, לבקש „תכלית“ קיומם, ומביאים אתם הכרה עצמית יהודית, דעת החיים היהודיים על קרקע תהומותיהם, התקשרות אינטימית אל קדשינו, באפן כזה, דרך אלפי צינורות, קולחים מן העירה אל הכרך כחות-נפשיים, מרץ-נעורים, סגולות יהודיות של סבלנות, של אהבה ושל קרבן... כל הכחות הללו, כשהם- שוטפים

וחגיגהם הסואנים, שמעה וידעה את אנוחיהם וצרותיהם הצפונות והכבושות... המולדת קובעת את חותמה. ליהודי הערים הגדולות אין מולדת. במקום שעמדה עריסתם, שם אינם גדלים ואינם חיים, ולא במקום שחיו וגדלו הם מתים. בערים הגדולות של איזה נוף ברוסיה אין כל הברל טפוסי או תרבותי בין תגרניהן, סוחריהן, משכיליהן היהודיים. לא כן יהודי העיירות הקטנות. להם היתה תמיד דמות-דיוקן מיוחדת, פרצוף רוחני מיוחד ומסומן. הלשון היהודית המדוברת מדברת על העיריה, כשם שמדברים על הפרט (אפרגרעבטע שטערטיל; א נאאידעלע שטערטיל...) כל זה מפני שתחת ספון אחד הפתנו דורות שלמים, הצטרפו והדקקו מנהגים, הרגלים, מושגים ואידיאות, נתגבבו שכבות שכבות ונתגבשו בחיים ובנשמה... בדבשתא, בכתריא לובקה וביהופיץ יש יותר אצילות יהודית מאשר בבתי-האריסטוקראטים אשר בכרך, שאינם יכולים למנות מאחריהם אלא דור אחד, יהודי העירה הרגישו את זה, והוקירו את נחלת אבותיהם, במשמען הפשוט של המלות האלה. נוגעים עד הנפש הם דברי ר' ישראל הזקן לגילפן שבא מאודיסא למכור את בית אביו:

— שמע-נא, בחור! — אוהב אני לומר את האמת בפניו של כל איש... רואה אתה קורה זו? — הרים הזקן את קולו הרועד והתחיל מקיש במקל על גבי הקורה העבה הנתונה לארכה של התקרה: — קורה זו של אלון עשה אותה אביך, עליו השלום — דבר של קיימא, כמו שהיו עושים בימים ההם... אני והוא, להבדיל בין חיים למתים, נודמנו ביער; הוא, עליו השלום, ירע בי שמכין אני בענין עצים — וממני, ממני לקח עצה עד אילן זה... עשרה זהובים שלם בעדו ועשהו שתי קורות: בעבה קרה את המרתף, וזו — הניח כאן, והרי היא מונחת... על שום מה? לשום תכלית! — "תכלית" עשה אביך בנין זה, "נחלה" לבנו עשה, "נחלה" שתהא קיימת גם לבני בני... עכשיו קמת אתה, גלחת את זקנך ובאת לכאן — השד יודע מהיכן — למכור אותה? — בעל-בית אתה ומוכר? ... אביך, עליו השלום, כל ימיו היה משלם עיסקא ועיסקא-דעיסקא — ולמה? כדי שתהא ה"קרן", ה"נחלה" קיימת, ואתה למעות צריך? "תכלית" נאה מזו יש לך? והלאה: "ודירה זו שלך היא, נחלה" היא לך מאביך, עליו השלום, ומאמך, נשמתה עדן, נחלת אביך ואטך, שקץ! ... (מעבר לחיים) דף 111—112)

אך הנה רוח חדשה עברה על פני העירה: פתאם נעשו צרים כתלי הבית, נמכה התקרה, נמלחו השמים והנפשות הצעירות והבלתי-צעירות התחילו חולמות על מרחקים לא-יודעים, על ארצות וימים רחוקים. ותקם המנוסה הגדולה מן העירה, הכל הכל התחילו נסים, נחלות-אבות נמכרות ועברו מיד אל יד, בתים מתרוקנים ועומדים כמצבות על עבר רחוק; את יתר התבן של הגנות אוכלים העוים, ועל החלונות חפסי עץ מדבקים כשברי-חרש של עיני בר-מינין... לאן הם הולכים כלם? מי לאמריקה, לעשות חיים, ומי אל עיר גדולה סתם, לבקש חיים...! מלת-פלאים זו נשקעה לתוך נשמת הצעירים והצעירות של העירה כפעמון מכושף, כמנגינת-קסם, והריהי טהורה את שלותם, ומטרידה אותם מעולמם, מעולם אבותיהם...

מה יודעים הבריות הללו מן החיים? — חושב גילפן — האפשר שיהא גם הוא (גילפן) רומש כאן כתולעת בתוך עיירה זו המרופשה, הנכאשה והמעופשה? לא! צריך הוא להשליך את עצמו לתוך זרם החיים השוטפים, הגורפים ועוברים במלוא גדותיהם שם בכרכים הגדולים! צריך הוא לעשות חיים — ללחום בעד החיים, לעבוד בעד החיים! הוא יסע מכאן, הוא ילך להשתלם ולהיות בכרך גדול! ("מעבר לחיים") ריזלה נפשה גם היא לא תדע מנוחה, גם היא מוצאת שהחיים בעירה אינם חיים, שהחיים הם באיזה מקום שהוא הרהק מתחומה הצד של שרשתא, והדרך אליהם אינה יודעת, היא קוראת, דורשת — אבל כיצד? היכן? ומאימת? הן נערה קרתנית היא, אובדת בעיירה קטנה ורהוקה מכל מרכז של השכלה ודעת, רק ספר בודד ושיגה לפעמים מאותו עולם, אבל מה היא קרן אור בודדה המגיעה לפעמים בבית אפל, מול חמה שלמה השוטפת שחקים ומבהיקה אופקים וכל אשר בהם... היא היתה לומדת ושונה כל היום על החיים בעיר גדולה, במרכז ההשכלה, בהיכל החכמה. הן הרבה תורות יש

אינסטינקט סטיכוי, עמוק שאין דעקרו. האהבה אל החיים היא חלק מהיהדות שלו. אי אפשר להיות יהודי טוב ולשנוא את החיים... לענה זו, המתפלשת בעפרם של צרי הדרך, כמה שלא תקציץ בנטיעיה, כמה שלא תנשל את טרפיה, שלא תשחית ולא תגדע את גועה, היא מעפרה תצמח. משחנה תהיה, שסועה וגדועה, שפויה וסחופה תהיה, אבל צמוח תצמח! ככה הוא גם טוביה הרשקובי ("חיים של פרנסה"). שבע נפל טוביה זה וקם, כל חייו אינם אלא שרשרת ארכה של פרנסים נוראים, של התלבטות בלתי פוסקת לשם כבר-לחם. היה חנוני, היה רוכל בכפרים, היה עוסק בייג, היה נוטע טבק, הוא גם ממציא, הוא המציא את נטיעת הטבק במקום שלא נהגו לנטוע אותו קודם, בכל עבודה ועבודה שהוא עושה הוא מכנים שפע של אמונה, של תשוקה, גם של התלהבות-נפשית. הוא נאור בגבורה נפשית שאין כמותה, עד שהוא נתקל לבסוף באיזה מכשול חנוני, באיזו מניעה מן הצד שמהפכת את כל קערתו על פיה, וכל אותם אוצרות המרץ והיגיעה לריק ודהבל כלו. אך טוביה אינו נרתע, אינו מפקפק, אסור לו ליהודי לפקפק, כל החיים הם מוצגים על הלוח-האישקוקי, כשרון האיניציאטיבה שלו הוא תמיד מקור לא-אכזב, דמיונו עומד תמיד לשרתו, מיד הוא מוצא לו פרנסה חדשה, ושוב אותו הבטחון, אותן ההתלהבות והתקוות לחיים של שובע... חייו של טוביה הרשקובי הם קורים, והוא מתחיל טוח אותם כעכביש, בסבלנות, בארך-אף, בעקשנות, באה רוח וקורעת את קריו אז הוא מתחיל טוח אותם מחדש, מראשיתם... ובדבשתא מצויה תמיד רוח העלולה לפזר את עמל יהודיה לריק, להרוס את הצלחתם ואת חייהם. שוש שוטף עובר בה ומצליף ופוצח בחלל האויר ומטיל אימה על הבריות — זאת היא ה"קוקארדה" (*).

"קוקרדה חדשה, שנתגלמה בחוגה של דבשתא, למה היא דומה? לאות מאותות השמים הנותנים חתיתם על הבריות, פקיד חדש — מעין כוכבא, דשביט הוא שמופיע פתאום ברקיע ומורה על הפורענות, רואים בו בני אדם — ולכם הוגה אימה; מנחשים ומנבאים עליו, איש כחזון לבו, והוא — כבוד ויראה יעטרורו וחדת עולם סתרו; אין ראשית ואין תכלית לו בתפיסת המחשבה, מזור הוא, ואין יודע ואין מגיד מאן הוא ולאן, ועד אימתי יעמוד מוראו על אופקא של דבשתא... מתחיל הוא ל"פעול" — והריהו "מין" מוזיק, ריל, שאין לפניו מדת רחמנות, או שאר מדות של אדם, אלא שליחתו הרעה בלבד בחינת גזירה מהלכת בצורת אדם... ימים רבים יעברו עד שרעתם של הדבשתאים מתישבת עליהם בכדי להכיר בו בנושא "הקוקארדה" ש"ליד אשה" גם הוא ואפשר לבא עמו בדברים, ואולי, גם לנמור עמו בכי טוב, כדרך הבריות..."

קוקרדות היו שולטות אמנם על העירה היהודית מתחלת בריתה, ותמיד תמיד היו יהודיה מתפרנסים בדוחק, טרודים ומטופלים בדאגות ה"חיונה"; תמיד היו בעירה יהודים כר' חיים השדכן ("מעבר לחיים") שפלים ומשפילים את עצמם, נותנים לירוק בפניהם בשביל הרובל, חיים חיי תנועת-נוף ורוגז-עצבים, שאינם עוסקים, בהולים ודחופים, בדי רגע אחד של מנוחת-נפש ונוף. תמיד היו כאלה בתוך העירה, אולם גם כח היוני פנימי וחוק היה חי תמיד בעורקיה, אשיות חזקות היו לה תמיד מתחתיה, בשעה שבאוכלוסי כרכים היו שוררים תמיד תנועה, נדנדד ופזור, העירה היתה "קופאה על שמריה", שלמה ותמימה, כשרשון זה שבלב ים... באותם הבתים הדלים, והכפופים תחת סבל השנים, הלחוצים ורחוקים יחד מסערות הזמן שלא תפורם, — דורות הייו טוים בהם את חוטיהם, בלי הפסקה, בלי קרע, ימים הלכו וימים באו, ודרך אותה הדלת שהוציאו את ארונם של הסבא והסבתא בלכתם לעולמם, שבה בתופים ובמחולות הנכרה מחופתה... על פני המפתן השפוי עברו וחלפו שדרות של דורות, והד פסיעותיהם הכבדות, כמדומה, עוד גנוז ושומר לעולמים בצללי התקרה הנמוכה. כן, כן, לכותי! התקרה הנמוכה הזאת היא המולדת, לא דוקא השמים הרחבים אשר מעל לראשינו, לא דוקא השדות והיערים אשר מסביב לנו, כי אם היא היא מולדתנו, תקרה נמוכה זו, אשר השקיפה אל תוך עריסות אבותינו-הזקנים, אל תוך עריסת אבותינו ואל עריסתנו אנו; אשר ראתה את חייהם, שמחותיהם (* סימן שמציין את כובעו של פקיד.

בעולם הזה, הרבה משאלות, הרבה שאיפות ומגמות שלא הגיעו עוד לעירה זו... (שם) וככה חולמים גם בניו של חיים השרדן, בתו „הציונית היותר טובה שבאנורדה“, ובנו שמציגים אותו בתור „משורר צעיר הנותן תקווה“... בפרוצם הזה שהחל להתפתח ולהשתלשל בעירה בשנים האחרונות מעציבים אותנו ביותר, נוגעים עד לבנו ממש, הם זקני הדור, שרואים זרמים חדשים וזרים נגשים אל החוף וסוחפים אתם שארית קניניהם, שרידי בניניהם, נחלת האבות נעזבת, החושים הולכים ונתקים באמצע, ואין הם רואים את הידים אשר תמשכנה לשוות אותם. עומדים הם הזקנים תוהים ומתפלאים לפני דור עקש ומשונע זה שנשה ארחות עקלקלות ורחוקות, ומי יודע לאן תשאנו הרוח, הזקן בשובו בליל חנוכה אחרי תפלת מעריב מבית-המדרש, מתאונן לפני הזקנה שלו:

„חנות שנתרוקנו קופסותיה... הכל, לכאורה, על מקומו, אך סחורה — אפילו בשוה פרוטה אינה: נתרוקנה העירה...“ „צריך למשוך אנשים מן החוץ לקרושה וברכו בבית-הכנסת, כמו שמושכין למנין שבבית האבל... גם היום לא היה מנין. בית המדרש, אפילו הוא ריקן... ערבי חורף — ואור נר אינו נראה בתוכו, הכל ריק...“ („הזקנים“) „עכשיו כלום יש בית בישראל שיש בו נחת? אפילו אחד בעיר אין... בורחים מפני הגזרות — שקר! גזירות רעות מאלו היו בימי ניקולאי, ואף על פי כן, ישב לו כל אחד במקומו, לא בקשו מודות, והספיקה להם הפרנסה, והיתה „נחת“ בבית, זוכר הוא (הזקן) שלבית זה, בימי אביו, היו מתאספים ובאים בערב, זה (של חנוכה) כשלישים נפש; בנים ובנות, חתנים וכלות עם ילדיהם, הקטנים והגדולים יחד: „מעות חנוכה“ „מעות חנוכה“ היו תובעים כל הנכדים — וסבא וסבתא היו מששים בעצמם ויושבים ומשחקים ב„דרידל“...“ „אחר כך ווריניקות של דיסא, וגלדי שומן ומשתה רב במי-תפוחים, ותפוחים „גדולים כבושים, כיר המלך“... היו חיים, היתה נחת, בית בישראל — אילן „נטוע, שענפיו מרובים, וצפרים בו ירננו, עכשיו — מוץ נרף לפני רוח עובר...“ „בהלה, סופה תשאם, ותפורם; נחפזים, רודפים — למה? מודות — זה כל עולמם, ושום פרנסה אינה מספיקה להם...“ (שם)

(סוף יבוא)

א. א. קבק.

הַ יַעֲרֵךְ הַ

ביצירותיו של ש. בן ציון.

(כתבו ש. בן-ציון (ערוכים ומוגהים מחדש ע"י המחבר) כרך א' וב', יפוי התרע"ד)
(המשך).

ורי ישראל הזקן, בהודע לו שגיל פן בא מאוריסא למכור את הבית שקבל בירושה מאביו, בא אל הצעיר הזה, שרצה לבקש לו מפלט מהספרה שאכל ומציץ את לשד נשמתו, בעבודת-כפיים על אחת הפרמות באמריקה, ונער בו בניזפה (עיי' הציטאט לעיל) ודבר אליו דברים כבושים במרירות-לב: "כלום קטנת—אמר לו—מליקח אשה ולהתישב בנחלת אביך ולחיות בה? לחיות כדבעי, כמו שהיו חיים!... השבתות והמועדים שבבית אביך לא היו נאים? סיומי הש"ם שהיו עושים כאן לא היו נאים? לא בעלת-בית נאה היתה אמך? לא עשו כאן התונות נאות בתוך חדר זה כאורח ארעא?... מה אתם מבקשים לכם, אני שואל אתכם, שרלטנים, שקצים?... שמא גם אתה רוצה לאמריקה?... שמע! עוד תשובו, כלכם תשן-בו מאמריקה!... תשובו ותכו על לב: "אשמנו, בגדנו"... ("מעבר לחיים").

הזקנים הללו הם הפיגורות היותר טראגיות, מפני שהם רואים כבינת-זקנותם את אצבע-האש הכותבת על אופק העיירה: "מנא מנא תקל ופרסינ".

נכתבו כיום סתיו חשך, כשהשמים כבדים בעננים, ומעבר לחלון קשקוש הגשם ויללת הרוח כצעקת-העני, צעקת יאוש בלי תוחלת, בלי קרן אור... אולם יש אצל המחבר דגן יצירה אחת שעולה על כלם בקדרותה, שמפחידה אותנו כמפלצת-בלהות, שמכאיבה את נפשנו כמראה פצע-טרי בלתי-נגלה: אלו הן תולדות הילדות בעירה, שכתב המחבר.

אני מתכוין ל"נפש רצוצה". ספור זה עוד בשעה שהלך ונדפס ב"השלח" כבר משך על המחבר את עיני כל הקוראים עברית. החל ממנדלי מי מאתנו לא התאונן, לא ספר או לא שר על ילדינו הגדלים בלי ילדות, ועל נערינו שנולדו מהם נעוריהם, כבר דשו אצלנו בנידון זה במדה רבה כזו עד שקשה כבר לסופר, החושש מפני השבלונה ושחינת הקמח השחוק, לשוב אל ענין הילדות העלובה שלנו, אך מר בן ציון לא דבר על דבר הילדים, ועל דבר ילדותם, הוא חאר לנו את חיי הילדים גופם, ואף לא את חיי הילדים, כי אם את חיינו הוא, בהיותנו נער כבן שלש עשרה, "נפש רצוצה" היא יצירה לקויה על פי הקונסטרוקציה שלה, ויש למנות בה כמה וכמה פגימות, שאין לסלח לאמן, המחבר אסף אפיוזרות שונות ובוררות מחיי דנערים ב"חדר" ובבית, בימות החול ובשבת, בשנות הלמודים ובבין-הזמנים, הרצאת האפיוזרות הללו ארכה היא יותר מדי ומתחילה משעממת אותנו בסופה, כל פרק בפני עצמו הוא דבר שלם וגם מענין, אך כשקוראים אותם בזה אחר זה, בלי סידור, מוצאים שאין האחד מוסף על השני כלום, באמנות אסור לשכוח את הכלל: מה שאינו בא לרבות כנטול דמי... הרושם שקבלנו מן הפרק הראשון, — שהוא גם היותר עז, היותר משוכלל כמובן האמנותי מכל פרקי הספור—אינו מתפתח ומתגבר, כלום אין מתוסף אליו מן הפרקים הבאים, אלא עוד נחלש על ידם, מפני שאלה אינם מעמיקים אלא רק מרחיבים את הפרטים, כל זה בא מפני שהמחבר לא התענין בילדים במדה שהתענין בגדולים וביחוסם אל הקטנים, סדרי "החדר" וארחות הבית ענינו אותו יותר מהחיים הפנימיים של הילד, אלו היינו מתחקים יחד עם המחבר, פסיעה אחר פסיעה, אחרי גחולו הפנימי של תלמיד ה"חדר" אחרי התבגרותו האמיתית או הנמדרה, תחת עקת הסכיבה הקשה שלו, אז מובן מאליו היה כל פרק ופרק מגלה לנו אופק חדש, והרושם תחת לקהות ולהששש היה מתפתח, מתחדש ומתחדד יותר, מר בן ציון אמנם הצליח מאד לתת לנו תמונה בולטת מהמלמד השונא את תלמידיו שנאת-מות ומכה אותם מכות-רצה, פהאב האדוק והצבוע, המהלך בביתו זר, שותק וערפל חתולותו כאלהים, מהאם החלשה החולנית, האוהבת את ילדיה והמקללת אותם בכל שעה קללות נמרצות... כל הסכיבה הזאת החיה אמנם לפנינו אחת זיהא תמיד, קבועה היא תמיד, ומכיון שלמדנו להכיר אותה כרבעי עוד בפרק הראשון, שוב אין לנו שום ענין בה.

למרות החסרון הגדול הזה בבניית הספור, כשאנו קוראים בו פרק פרק לבד ואפילו לא כסדרם, הרי אנו מרגישים כאלו כלואים אנו בחדר צר, אשר הוציאו ממנו את החמר החמצני... הנערים המסוכים פה הב קושמאר ארוך אחד, איזו אגדה חשכה מיסוריו ועניו נפשו של שבוי קטן, של איזה כושי קטן, שעובדים בו בפרך, מתמידים ודואבים עומדים אנו לפני החזיון הזה: בעירה היהודית אין אהבה אל הקטנים ואל הרבים! המלמד מתחם אל תלמידיו כמו מחנך הביבר אל הכלבים שהיא מאלפם, האב מתחם אל בנו כמו אל העגלה אשר ברפת: מפרנסים אותה ושובקים לה למען תחיה אחר כך לפרה נותנת חלב, אם הולד יגדל תדיה לו, לאב, נחת ממנו ועיקר דאגת האב היא ה"דרך ארץ" וה"כבוד" שהוא מצפה מבנו, והיחס הוא גם ופראי, שאין אתה מוצא כמותו, ביחס אל הקטנים, אפילו בשדרות היותר נמוכות של החברה האנושית, והאם... האשה העברית! גורל אחד לה ולילד בבית: שניהם יצורים מהמדרגה הנמוכה, שניהם שפויים, דכאי-לב, אינם פוצים פה, אינם מוחים, ואינם צועקים מכאב, בצהרים של שבת, משכל בני-הבית שקועים בשנה שלאחר הששולוגיט, והנער שוכב גם הוא על הספסל שלו לקיים מצוה זו של שינה בשבת, אז יש אשר אמו ננשת אליו בלאט, יושבת אצלו, גונחת עליו ומתחילה ממשמשת בראשו... והוא—כבר, זה כבר שלא הרגיש במגע כזה של אהבה, כבר—עד שהיה

אך אין הם מבינים את פירוש המלות הנוראות הללו, ולבם מלא חרדה... כדאי לקרוא את התמונה היפה של פנישת ר' ישראל הוקן עם הצעיר גילפן, על כל המומנט הזה חופף איזה הוד של סגנון גבוה יפה ועו הייתי אומר: נבואי, המספר אומר ש"כסימבול קשה של מיני רנשות שלא הורה בהם כל היום ראה גילפן בזקן, עובר ובטל" זה, אנו נאמה, שכל התמונה הזאת היא סימבול עמוק וקשה מאד, בדמות דיוקנו של ר' ישראל התיצב כל הרור העובר של העירה, ואם אתם רוצים, כל היהדות העתיקה עם חוקיה, מנהגיה, סדרי-חייה והשקפותיה, התיצבה לפני נכרה זה... גילפן הוא יהודי שרשתאי, אלא בגלגול שלישי, הוא אותו ר' חיים השדכן, אותו טובייה הרשקובי, שנרפו מן העירה אל הכרך, נתעכלו בתוך היורה הרוחת של החיים הכרכיים ושב אל שרשתא בדמות זו, בדמותו של גילפן, אתם יודעים את גלגוליו של טובייה הרשקובי: מחנוני היה להוכל, מרוכל היה לסוחר בייג, היה לשבקאי וכו', גילפן היה בתחלה לחובב ציון, מחובב ציון היה סתם ללאומי, מלאומי סתם היה לסוציאל-דימוקראט, לבסוף כבר גם בזה והיה לאינדיבידואליסטן, לאסטיט, לדיקארנט, לניצשיאני, ל... ל... האלהים הטובים יודעים למה עוד! וסוף דברי הרעיונות המפשטים, גלגולי האמונות והדעות הזרות, שלא נתעכלו בו יפה, ושהיה פולטם טרם שהיה קולטן, אכלו את נפשו, הכו את לבו בשדפון כמו רוחות המדבר הקודחות; ובעוד הוא מהרהר ומבקש תוכן לחיים, בעוד הוא מחפש אחרי הטעם העקרי של החיים, נעזרו חלפו בלא יודעים, ובבקר אחד פקח את עיניו וראה שידיו רפות, שלבו ריק, שרצונו וכשרונו לחיות נהרפו כריחות בשמים שלא נשמרו יפה בין דפי ספר, והנה הוא עומד כבר, מעבר לחיים... ("מעבר לחיים").

גילפן בגלגולו הראשון היה מדבר על אספות ציוניות באש ההתלהבות, באותו השמפראמנט שיש לחיים השדכן ולכל יהודי בשרשרתא, באותו השמפראמנט הלך בודי אחר כך אל הבאריקאדות, ובאותה האש והאמונה אנו רואים בומן האחרון את הגילפאנים מוציאים ריוולוציות כנגד השפה העברית בבתי-הספר ובעד הזרנון... במה יגמרו הגילפאנים? לאן ישאם הזרם, ועל איזה חוף ינוחו? מי יודע! גם זה יעבור—אומר אחד-העם במקום אחד—סערת היום נשאתם וסופת מחר תשיבם, או כמו שאמר ר' ישראל: "עוד תשובו, כלכם תשובו מאמריקא... תשובו ותכו על לב! אשמנו בגדנו!"

אמנם, שורצמאן, זה הציוני הצעיר, קשה-המצח, קבוע-הדעת ועו-האמונה, בעברו את עירת-מולדתו בדרך לחוץ-לארץ ללמוד ובראותו אותה בדלותה ובשפלותה, בהתנונותה הפנימית ובחרבנה החצונית הרגיש מיד שיש לו חוב גדול לפרוע לעירה זו שבו נולד, ושאי אפשר לו לדבר על תחיה ועל עבודה לאומית, אם יעצוב את עיניו מפני הרבן הקהה היהודית בעירה, הוא שואל את נפשו: "מה לעשות? העבודה מבחילה כרבויה, אבל בזה אין ספק שצריך להתחיל מבית-הספר, מחנך הקטנים, שיהיו אלו כשרים וראויים לזמנם ולעמם יותר מאבותיהם האוכדים והנחשלים". ו שורצמאן זנח את רעיונו ללמוד בחוץ-לארץ, נשתקע בעירתו, והעמים באמונה ובכטחון את העבודה הגדולה, עבודת העם, על שכמו, אסף אספות, יסד אנדרות של נשים וגברים, או כמו שהוא היה אומר, של "אמהות" ושל "אבות", משך לעבודה את הכחות הצעירים של העירה וכו', וכו', בצעיר כ שורצמאן היתה העירה, ועמה יחד גם אנו כלנו, יכולים למצוא נחמה ותקוה טובה, אבל הוא מזכיר לנו ביותר את "ההליכה אל תוך העם" הידועה ברוסיה; וכשאתה קורא את הפרקים האלה במעבר לחיים, יש שנדרמה שאין הם אלא תרגום מאיזה רומאן רוסי, כל כך זרים הם השורצמאנים בחיינו, אפשר מאד, שבניגוד לגילפן מצא המחבר לנחון לברוא טפוס יותר חיובי, יותר מרגיע ונותן תקות טובות, טפוס בתור אידיאל, שאל הנשמתו בחיים עלינו לשאוף, משום זה שורצמאן הוא יותר אידיאה ערשילאית יותר פרוגראם, מיצור חי וקיים...

חיי העירה היהודית הם, חומר עכורי בשביל המספר העברי, כשאנו מדרפדים את ספרי מר ש, בן ציון אנו מרגישים איזו מועקה סחומה לא-ברורה, בלבו איזה קיטור-מהמם עולה אל המוח... דומה שהספורים והאלה

עכשיו כמתביש הימנו... אמא מאפילה עליו בגופה, ממשמשת אצבעותיה
בראשו ולוחשת עליו דברי-כבושין כאנחות חשאיות של אהבה ורחמים".
היא מספרת לו, לנער ה"בר-מצוה" מתקותיה היותר צפונות ומהרהוריה
היותר כמוסים, היא מספרת לו מנעוריה השובים והמשמחים ומראגותיה,
מעצבונה ומקשי-גורלה עתה. אינה קובלת, חלילה, אינה מתרעמת, אלא
מספגת בגענועים, מפני שהלא צריך סוף סוף לספר, למי שהוא מכל זה...
בקראנו את הדפים האלה לבנו מתעורר לחמלה רבה, ורחמים גדולים על
שני היצורים העלובים האלה גם יחד...
(סוף יבוא).

הַעֲרֵי הַ

ביצירותיו של ש. בן ציון.

(כתבי ש. בן-ציון (ערוכים ומוגהים מחדש ע"י המחבר) כרך א' וב', יפו, התרע"ד)
(סוף)

זהו יחוסם של הגדולים אל הילד; והילד... מתנקם במעניו על פי דרכו. הוא עורך יום יום אינקוויזיציה למלמד: צר את צורתו על חתיכות ניר ושורפה באש...

רק שנאה עזה וכבושה תאכל קרבי כחלודה—מספר הילד—ריח של שנאה נודף, אוו מן הרבי, זיקי משטמה ירות עיני ועיניו אלו לאלה, אף שאין אנו מביטים זה אל זה (נפש רצוצה ד' 146) כלפי אביו אין לו בלבו אלא רגשי בוז ומשטמה. בלכתו מבית-המרחץ ביחד עם אביו הלבוש כמעט רק בכתנתו ובמכנסיו התחתונים, הוא חושב: "ואני אף על פי שאני נוטר לאבא בלבי ויצרי משיאני עכשיו להסתכל בהליכותיו ולהפוך במעשיו, כדי לקרר העתי ע"י עבירה במה שאומר לעצמי מבלי יראה: "ראה, אבא

מצא גם הוא חן בעיניה. — למה לא היה יכול לבנות את חייו על האהבה הבריאה הזאת? איזו מניעה? כמה שלא השתדלנו להבין את זה לא עלה הדבר בדינו. מקרה ההסטריקה איננו אמנם, נעים ביותר, אבל כמקרה הזה יכול להקרות עם כל אחד מאתנו, ואינו מספיק עדיין כדי להרוס את החלומות היפים על האושר ועל החיים המזהירים של אהבה, שחלם אותם הצעיר עוד אתמול. טעמו של דבר הוא פשוט: על פי תכנית ידועה ומכוונה מראש היה נחון למחבר דני שניל-שן ישאר מעבר לחיים — ונשאר... וריזלה. זו שניל-שן אהב אותה, מי היא? יפה או מכוערת? טובה או רעה? בעלת אופי חזק או חלש? אין אנו יודעים את זה. מפני שאנו רואים רק את הפרופיל שלה... בבקשה מכב, אל נא תחשדו בו שאנו דורש מהמחבר נתוח מפרט כזה של נשמת ה"נכורה". פרטים כאלה הם תמיד מיותרים, כשאננו נובעים מעצם המומנטים המסופרים, ואינם יכולים להשיג את המטרה שלהם, והיא — לעשות את התמונה בולטת יותר, ולא עוד אלא שהם מששששים אותה. אם עולה ביד האמן להציג לפנינו את האדם חי, הרי הוא ממלא נעשה קרוב לנו; מכיון שהוא נעשה קרוב לנו יש לנו כבר איזה יחס אליו, ומכיון שיש לנו איזה יחס אליו, הרי יש לנו כבר מושג ידוע מטיבו מצורתו. לכל קורא מושג של מר שופמן המנוח ננסין, קמצנים גדולים ביחס אל הנתוחים המפרטים ואל התיאורים הפרטיים של גבורותיהם, ואף-על-פי-כן מכיר הקורא את עצמותיהם, מרגיש ביפין או בכיעורן, אולם אל גבוריו ואל גבורותיו של מר בן-ציון אין לנו יחס נפשי, יוצא מהכלל הוא "איש הקהל" שנצב לפנינו חי בכל מלוא קומתו עם כל יגון הזקנה ועם כל הסרניות של האיש ה"יורד"...

מר בן-ציון הוא מספר יותר משהוא מצייר, ומפני כן אינו נזדר גם במדת הצמצום, מדבר באריכות, מפרז בתארים הגלויים לכל עצם ותאר-השם הוא על פי רוב מפשטי יותר, בלתי-מוחשי, ולפעמים הוא בוחר באפקטים וליים שמקלקלים את הרושם המבוקש ע"י מלאכותיותם. בליל-חנוכה יושבים ה"זקנים" הבורדים והעזובים מבניהם ומנכדיהם, שרידי העבה שנפסק באמצע, בלי קשר אל ההוה, יושבים ומשמים בעצמם ומשחקים בסביבון שטצאו בחנותם, ודוקא באותה שעה נשמעה מבחוץ שירת "התקוה" של הציונים...

בשעה שיושב הצעיר שב"מכתב גדול" וקורא את מכתב ידידתו שבו היא שופכת את נפשה הדואבה על חלול קדשיה, על חורבן החיים היהודיים, על הפגורום, על הריגת "קדושים" ועל טוטאת ספר-התורה, דוקא באותה שעה הוא שומע מבחוץ קבוצת צעירי-ישראל עוברים, ואיזו "בית מלמד מסלוצק" שאלה ברוסית: *говорятъ это? СМ СОНОВИЪ ЕОНА? לה: לשן-הבכבי-ירושלם*. וכל זה לא בא, כמובן, אלא כדי לעשות אפקט על ידו הניגור, וכמובן, גם כן שמתקבל החיפך מאפקט...

מצליח מר ש. בן-ציון יותר במיניאטורות, בתמונות בודדות וקטנות, אינו מדבר כבר על האידאולוגיה הנפלאה, המקסימה ביפיה "הזקנים", על "מכתב גדול", שהוא כלו שיר בפרוזה, כי בכל ספוריו הגדולים פזורים פה ושם ציורים ריאליים, חיים, שמבדיקים ביפים ושופכים אותם על כל מרחבי ה"בד" אשר מסביבם, קחו למשל את תיאור ערב-החרף ב"חדר". קשה לי לכבוש את יצרו ולא להביא את הקטע היפה הזה:

.... הגיע תורי לומר את השיעור, ואני אומר בחשק, בנדרוד גוף, ובטלטול-ידים — ונתנה הנאה של תורה... אחרי יאמר חיים-מאיר, וגם הוא "יודע — ובחרר חם ושוב... על השלחן אור זרוע מן המנורה התקועה בכך של עץ, על הכתלים מרקדים צללים גדולים, פס ידו של הרבי משונה "בנדלה וכאלו היא משחקת, קופצת על הכותל ונעלמת על התקרה, קופצת ונעלמת; הרבנית יושבת אצל התנור ומורטת נוצות מן הסיר שבצדה אל "הנפה שעל ברכיה; זלדה (הבת) כורעת לפני פתחו של התנור וגורפת "בו את הנחלים הלוחשות ופניה הרכים מצהיבים בננה אדמומית — היא מניעה בראשה להפשיל את הקווצה המדולדלת ונופלת על פניה... והחתול מסתובב אצלה, מחכך ראשו בשמלתה ונזהם בנחיתה דקה של חנופה. השמת בצל במרק? שואלת הרבנית בנחת. "הן" — משיבה זלדה בלחישה

שלך כך וכך הוא" — אבל כשאני רואה אותו הפעם מתהדר בלבושו המשונה "וגו וגו' אני מתבייש ונכלם רץ ועובר אותו שלא אראה בקלקלתו" (שם ד. 179). "לבי רע ואני מבקש לעשות דבר שיש בו כדי "להכעיס", דבר שאינו נאה לבנו של חנא-בן-הרב (שם אביו) ולא יאה לתלמידו של "הומילי-גרנר": להתפרץ אני רוצה מפניהם, למרוד בהם וב"דרך ארץ" זו "שהם מלמדים אותי וגו' להתפרץ, להתהפך לאזור" אני רוצה, להתחמץ — "רע לי ולרע להם..." (שם ד. 153). כלפי בני-האדם בכלל צמחה בלב הנער איזו פקעת של מרה; גמלה בו הרגשת קנאה ושנאה כבושה של החלש כלפי החזק, של המעונה כלפי המענה. "להתפרץ אמרתי מפניהם — ואני אחד, אך קטן, אך תש ותלוי בהם, והם חזקים, גדולים וקשים, עושים בי כרצונם — ומי יאמר להם מה תעשו? (שם). את כל המתרחש בקרבו, את כל נשיותיה הרגשותיו ומחשבותיו הוא אנוס לחסותי מהידים הגסות והקשות של היהודים הגדולים אשר ברשותם הוא נתון; לא שהוא מסתיר אותם, אלא שהוא שם עליהם מסוה, עיר מילדותו הוא מתחיל מתחסד ומתמם. הוא מרמה את אבותיו, מרמה את מלמדו, הוא מתרגל להתפתל ולבקש ערמומיות למען למצוא חן וחסד בעיני החזקים שהוא "תלוי בהם". צרות קטן, את אלהים הוא ירא, אבל אינו אוהב אותם, וסובל בנפשו ע"י הרהורי החטא ומחשבות-המרדות כלפי שמים, שתופשים את לבו, מטרידים אותו, ולו אין כל שליטה להסיח דעתו מהם...

ונער כזה כאשר יגדל ויהיה ליהודי עם כל היהודים, נושא בעול הפרנסה, משחר שרף לבני-ביתו ועובר את בוראו, ברי שסופו להיות רמאי, צבוע, רע-לב, ציניקן גדול, וכל זה במדה מכופלה ומשולשה מכפי שהיה בילדותו, ואף על פי כן... למרות מה שנלנו חנכנו וגדלנו באותו "החדר", עברנו תחת אותו הרזים תחת שבט אותו המלמד ואותם הדרפלים הפדגוגיים, ואף על פי כן, אומר אני, אין אני תודה לאל עם לקוי-המוסר, משחתי-המדות! את הסתירה הזאת אנו צריכים לבקש לא בחיים, כי אם באופן יצירתו של מר בן-ציון, או יותר נכון, באופן ראיתו את החיים.

מר בן-ציון רואה הרבה ומרגיש עוד יותר משהוא רואה, הרגשה עדינה רכה ועמוקה, אולם ראיתו היא יותר חלוגית מאמנותית. הוא רואה רק את הפרופיל של החיים ושל האנשים, מראה הפרופיל הוא תמיד רציני ביותר, ועם ביותר, קשה להכיר על הפרופיל את צחוק האור והצללים, את תנועת העורקים, את הצחוק ואת בת-הצחוק, לפיכך קודרים ככה וכבדים ככה עד לידי מצוקה כל החזיונות והמראות אשר מר בן-ציון מספר לנו על אודותם. ה"א" רואה את יהודי העירה רק בכשפי-החול הנוראים, שהפכו אותו לכלב, קהכיר בפרצופו של הכלב גם את שרטוטי הגמך המכושף, למצוא תחת קליפת-החול הזוהמה את הנשמה היתרה" יכל היה מנדלי מרם, רבו של מר בן-ציון, מפני שהוא מנדלי, ראה את העירה היהודית, את יהודיה כראות האמן, ואת אומרת: *Ken face*.

על "החדר" אמנם מקבל אצלנו לכתוב כצבעים שחורים, ובכל זאת מי יכחיש בקרבו את הגעגועים שיש לנו אל הבית הזה? בעמוד אצל יהודי רוסיה בזמן האחרון שאלת בתי הספר העממיים, על הפרק מי שהיו הניכוי "החדר" יצאו לדבר בשבחה, לחגן על זכות קיימת לדרוש על הצורך לכוננו ולתקנו... סמן שיחד עם הצללים יש בו גם מעט אור, גם מעט חום, יש בו משהו שנצמד אל לב הילד, נקבע בו ומלוה אותו עד לשנות העמידה שלו, ומשהו זה, רבותי, אינו דוקא מדגורע כי אם מהמעולה שיש בנו... מר בן-ציון לא ראה את זה מפני שהיתה לו אידאולוגיה אחת ששלטה בו, ושרצה להביע אותה, ואידאולוגיה תקיפה זו מנעה בעדו מראות את הדברים במלא פניהם... הנה הספור "חיים של פרנסה" חוץ מאריכותו היתרה, כל האנשים עוברים בו לפנינו בצדו פניהם, כסילוואטים, אינו יודע למה התכוון המחבר בשם שנתן לספור הזה, אבל באמת הוא לא ספור מאנשים חיים, כי אם מחיים של פרנסה, אתה קורא ותוהה: אלהים טובים! הלא האנשים האלה גם חגגו את שבתותיהם וחגגו, הלא נולדו להם בנים ויהי להם עצבותיהם ושמחותיהם, שאין להן כל שייכות אל פרנסה ואל מקח וממכר!... גילפן ב"מעבר לחיים" הוא כלו אכסטראקציה, כלו חטוט-פנימי; אבל אחר שנפגש עם עלמה בריאה, פשוטה וצעירה שמצאה חן בעיניו ושכנראה

„וסוגרת את התנורה, קמה כורכת על אצבעה חוט הסרג ושמה את הפקעת
בכיס סינורה—ונעלמה מעבר לתנורה, לשבת שם עד עבודתה לכדה אצל
המנורה הקטנה...”

האם אין אתם טרנישים באויר הערביי הזה שבחדר ובחמו? האם
אין אתם רואים את אש התנור המפיזה את ראשה של זלדה עם הקווצה
הנשמטת אל עיניה?.. דומה שתמונה זו, פנינה של אמנות, מפיצה את אורה
החם מסביבה על חשכת כל החיים העוברים בחדר הזה, כטבעת קוי-הווי
אשר מסביב לאש הנר הבוער בחשכתו של חדר... הייתי יכול להביא
עוד פנינים כאלה, ליל יום הששי ב„איש הקהל“ דף 35; בקר יום השבת
בבית-הרחיים של אבי ריולה „מעבר לחיים“ ד' 138; הכנסת ספר-התורה
אל בית התפלה „במכתב גדול“ ועוד ועוד...

כל אותן הסצינות הפעוטות והמקסימות בחיים ובאמת שבהן מראות
עד כמה חזק במרש, בן-ציון אש הריאליות, והחוש הריאלי אינו מפרוע
בעדו להרגיש גם את הרוך והערוך והנאצל שבחיים—סגולה שאנו מוצאים
אזכה אך לעתים רחוקות אצל הריאליסטים בספרויות העמים, אצל מרש.
בן-ציון מגיעה לפעמים הרגשה זו עד לידי סנטימיטליות, בזמן האחרון התחיל
מהכרנו נוטה יותר כלפי צד זה שבכשרונו, מוכיחים הם תרנומיו מהשירה
האשכנזית ויצירותיו האחרונות.

אולם יצירותיו אלו אשר כתב אותן בארץ-ישראל רחוקות הן מעיקר
עניננו—מהעירה בתחום-המושב ברוסיה, כשם שרחוקה ממנה ארץ-ישראל גופה...
לזאנה, אייר, תרע"ד